

Lengyel József ELEJÉTŐL VÉGIG

■ (részletek)

”

A börtönben – pedig hát nem is először láttam ilyesmit – nem ettem meg a kenyeret; el se fogadtam az ételt. Azt se tudtam, élni akarok-e még, vagy csak meghalni. De mások szívesen elfogadták az én kenyereimet is – úgy látszik, élni kell és lehet, még ha huszonöt vaságyon és köztük és alattuk kétszázhetvenöten akarnak is élni.

Aztán kihallgatás előtt két hétig olyan helyen éltem, ahol az emberek párájától és fűtőtestektől forró, hermetikusan lezárt helyiségben a reggel még friss kenyeret délre fehér penész lepte be, és a hideg vízből gőz párologott, és a teavíznek nem volt gőze. Sok minden volt itt megfordítva – amitől némelyek szívészélhűdést kaptak, mások megőrültek. Én csak sáfránysárga lettem, és fekélyek támadtak a karomon, a lábaimon. Mikor visszakerültem a normális cellába, volt társaim nem ismertek rám. Igaz, párás félhomály volt itt is, villany égett éjjel-nappal, pirosas holdudvaros fényvel szakadatlanul, ésbontóan. Gondos, jó kezek, gyakorlottak és erősek, nyúltak a derekam, térdem, a vállam alá, vittek, lefektettek. Egy nap és egy egész éjjel egyedül birtokoltam az egész ágyat.

Ez volt a legtöbb, legjobb és legáldozatosabb, amit kétszázhetvenöt egymásra zsúfolt ember tenni tudott...

Megint nem kellett a kenyér. Csak feküdni, szemet behunyni, nyugodtan számot vetni, félálomban úszni, nem mozdulni...

És meggyógyultam. Másnap nálam is betegek kerültek az ágyra.

Nekem hárman adták oda napi cukorporciójukat, összesen hat szem kockacukrot. És kényszerítettek, addig nem hagytak nyugton, míg meg nem ettem kenyereimnek legalább a felét.

Kenyérrrel nemigen volt baj. Kenyeret mindig kaptunk. Ha úton voltunk is és zárt vagonokban, és akkor is, mikor másfél hónapig egy hajóúrrban szállítottak bennünket. A vízzel kezdődött a baj, itt a hajóúrrban, a világ egyik legvízdúsabb folyóján. Megkaptuk az útiporciót, kenyeret és sós halat – ám vizet csak kétszáz grammot egy napra...

Kinn valahol háború, nagy háború indult. Nekünk, a drót-sövény mögött, erről nem volt szabad tudni, de persze tudtuk, és még inkább éreztük. Mert reggelente az átlátszó zöld káposztalevesben ritka lett a káposztalevél is, ebédet nem kaptunk, és az esti krumplileves földszagú volt, zavaros, és krumpli alig akadt benne. A kenyér, a megcsappant kenyéradag lett most az élet és halál, minden.

A legnépesebb táborok a rokkantak és munkaképtelenek táborai lettek, és a legnagyobb brigádok a favágók és a sírásók

brigádja. Csak a favágók kaptak napi hetven dekát, akik előszörban a tábor körül égő nyolc máglyát látták el tüzelővel, aztán a pékséget, aztán a konyhát, aztán a barakkokat és végül a kórházat. És mi is hetvenet kaptunk, mi, a sírásók. Munkaadónk a kórház volt.

Még éjjeli a sötétség, mikor felkelünk, és túlságos a hideg, hogy megmosakodjunk. A téli pirkadatban kikísérnek bennünket a táborból. Megyünk: szálas, kemény arcú lettek, széles hátú oroszok, keskeny vállú kínaiak, nagy fejű, görbe lábú burjátok és örmények, zsidók, mindenféle népek. Egymás nyomában taposva a havat, lassan cammogunk a közeli erdőbe. Óriási cipőink talpa és kérge elhasznált autókerekek gumijából készült, felső része régi vattás ruhák maradványából. Csak cammogni lehet bennük. Nehezek, hidegek, és mintha örökké nedvesek volnának.

A Balti-Fehér-tengeri csatorna építése, 1931–1933, máglyákat égetnek a talaj felolvasztásához (Gulag-gyűjtemény, Tomasz Kizny)

Az erdőben ágakat, korhadt törzseket, otthagyt gerdákat kaparunk ki a hóból. Kivonszoljuk őket a jöttünkben kitaposott útra. Az apróbb ágakat az emberek a hátukon cipelik, a nagyobb darabokat ketten vállra veszik, a legnehezebbekre kötelet erősítenek, és úgy vonszoljuk sokadmagunkkal a kitaposott úton, vissza a temetőig.

Felaprítjuk a fát, nagy máglyát rakunk, körülüljük a tüzet.

A burjátok rögtön előveszik sárgarézből készült pipáikat, vigyázva megtöltik őket fűrészporból és durva szemű mahorkadohányból készített keveréssel, lassan rágyújtanak, és hallgatnak.

Szerettük a burjátokat. A brigádvezető is burját, nagyon igazságos ember. A burjátok sohase csaltak, nem loptak, a

munkában nem keresték a könnyebbjét. Igaz, hogy nem is voltak olyan könnyen osztozkodók, mint az oroszok. Soha, egy szippantásra való dohányt se adtak, se egymásnak, se a többieknek. De nem is kértek, nem is fogadtak el soha semmit.

A többi népek mindegyikében voltak mindenfélék, jók is és rosszak is. A legjobbak azért mégis a kínaiak. A kínai, ha kérnek tőle, mindig ad, maga nem kér, ha kínálják, elfogadja, és örök barátságot sugárzó szeme köszöni az ajándékot.

Így ülünk pipázva, hallgatva, melegedve, míg a máglya alatt felenged a csontkeményre fagyott föld. Aztán gyorsan eltakarítjuk a parazsat, üszköt, és ahol az imént a máglya égett, elkezdünk ásni. Egy-két ásónyom mélyre puha a föld. Csákánnyal, feszítővassal még tovább mélyítjük a gödröt. Mikor a fagyott talaj már nem enged mélyebbre hatolni, tüzet rakunk a gödörben, és aztán újra melegsünk. Mert most, hogy a nehéz munkában kiizzadtunk, még inkább fázunk. Újra leég a máglya, újra nekilátunk. Ásunk, csákányozunk. A harmadik máglyát – mikor már hanyatlóban a rövid téli nap – a burjátok útmutatása szerint úgy rakjuk, hogy lassan égjen reggelig, hogy mindjárt ásni lehessen a még meleg földet. Két nap kellett, hogy egy jó nagy sírt megássunk. Másodnap értünk le a lágy, fagyatlan földre. Ekkor nagy barlangokat vájtunk a megfagyott réteg alatt, hogy nekünk több kenyereünk, az utolsó útról érkezőknek több férőhelye legyen. Csak így lehetett kiravaszkodni a normát, a hetven deka kenyeret.

Mi csak ásunk. Temetni a szanitécek temetnek. Ha csak lehet, nem nézünk oda, mikor a gödröt megtöltik holttestekkel. Nem nézzük, de akaratlanul is látjuk, ahogy egy szál ingben, a legrongyosabb kimustrált kórházi ingben, hozzák őket kocsiszám. Kopersót csinálni nincs ember, de deszka sincs. A halottak karóvékony lábára madzaggal keskeny táblácska van rákötve, olyasféle, amilyent raktárnokok kötnek a kulcsokra, hogy tudják: melyik kulcs milyen ajtót nyit. A táblácskán a halott neve tintaceruzával és „ügyének” száma. Az ügy, íme befejeződött, a szám azért elkíséri. Bár a halottak akkor se törődtek az ügyszámmal, mikor éltek; ezer közül aligha akadt egy is, aki tudta volna, milyen szám kapcsolódik a nevéhez. Most már nemcsak a számmal nem törődtek, de nem is fáztak az egy szál ingben.

Mi féltünk rájuk nézni, szörnyű volt, ha felcsúszott az ing és látszott halott férfiségük. Féltünk tőlük, féltünk az ő sorsuktól. Mi a barlangvájással, a hetven deka kenyérrel reméltünk kifogni a halálon. Pedig, ahogy körös-körül fogy az ember, a halál egyre közelebb settenkedik a sírásókhoz.

*

Az éhség egyik formája, hogy az ember napokig semmit se eszik és meghal. Így hal meg a leomlott házban az ember, így halnak meg tehetetlen öregek nagy városok magányos szobáiban.

A másik forma nem ilyen magányos halál. Bányaozlás, árvíz. Ha a mentő kéz idejében érkezik, még minden jóra fordulhat. Az ilyenfajta éhség gyors és határozott. Olyan, mint a középkori rajzok Haláltáncának kaszás csontváza. Suhint vagy nem suhint, de mégiscsak egyből elvágja az élet fonálát.

De van éhség, mely maga is fonál, pókháló, pókhálóból készült kötél. Szakadozó és újra erősödő, körülgubózó, minden oldalról támadó. És rettenetes, hogy látod. És szörnyűséges, hogy még átlátszó, és látni, ahogy egyre sűrűsödik. Ez a lassú éhenhalás, „Unterernährung”. „Atropia”. „Végelgyengülés”.

Az ilyen éhező egész nap eszik és iszik. A barakkban egész nap sorban állnak a tűzhely körül, és főznek, főznek.

Óriási edények, köcsögök, három-négy-ötliteres vödörök – melyeket nagyságuk miatt „Pullmankocsinak” meg „Bunkernek” neveznek – várják, míg sorra kerülhetnek. Készül a kenyérleves – azaz a napi kenyéradag sok liter vízzel felöntve és erősen megsóva. Vagy olajpogácsa, melyet vízben péppé főznek. Az olajpogácsát a fuvarosok csempészik be az istállókból, és pénzért vagy kenyérért árulják. Van, aki tíz deka kenyeret ad egy kiló olajpogácsáért. Azt akarja, hogy tele legyen a hasa... Krumplihéjat is vederszám főznek.

A krumplihéjat, káposztalevelet csak harcok árán lehetett ládában, kiskocsin a szemétdombig vinni. Útközben csoportosan nekiesnek a szemétládnak és verekedve-henteregve osztozkodnak a zsákmányon. A láger vezetősege megparancsolta, hogy a krumplihéjat kocsin vigyék az istállóba. Megtámadták a kocsit is. Ekkor elrendelték, hogy fedezet védelmében vigyék az árnyékszékhez, a pöcegödörbe. Oda is lemásznak érte, a mély gödrökbe, kiválogatják, ami használható, vízzel leöblítik és megfőzik.

Vannak, akik a krumplihéjevéstől dagadtak meg, vannak, akik csak sót szórnak a forralt vízbe. Ezek pusztulnak a leggyorsabban.

Kora tavasszal megkezdődik a fűvés. A fű a tábor területén sohase bír fél centinél magasabbra megnőni. Már hajnalban ott járnak, pontosabban négykézláb mászkálnak, félig fekvé csúszkálnak a fűszedők. Körömmel csipegetik a füveget, és rakják a nagy „Pullman”-jukba – jó néhány órai munkába kerül egy ilyen edény megtöltése. Mert amíg szedik, meg is lopják magukat – azaz nyersen eszik a fűvet; különösen a laboda apró hajtásait.

Végre tele a „Pullman”. Egy kis vizet rá, egy csipet sót, ha van, és sorba állni, ahol épp tüzelnek... csillogó szemmel nézni, hogy pöfög a fővő étel a tűzön, sapkával megfogni a vörösen izzó edényt, gyorsan kirántani a tűzből. Azt lehetetlen

megvárni, míg a kályha tetején akad hely, hát beteszik a kályhába. Aztán fel a priccse... és magányosan, a falnak fordulva enni... Aki korán reggel kezdte a fűvet csipegetni, estére még egy „Pullman”-ra valót összegyűjthet.

Egy kedves, okos, fiatal művészettörténészt, ideges ujjú, finom alkatú embert láttam így, fűszedés és fűvés közben néhány hónap alatt lassan elhülyülni, és végül meghalni.

A fűvés az intellektuelek közt divatozott leginkább. A vágányok raboltak. A krumplihéjra inkább a kínaiak, turkmének, kazahok vetették magukat. Az olajpogácsát és az üres sós vizet az oroszok kedvelték. Persze, ezek durva általánosítások. Én mindhármát megpróbáltam, de úgy döntöttem, jobb a szűkülő gyomor, mint az ilyen étel.

Legjobban öreg parasztok tartották magukat, akiket valami etikai undor tartóztatott minden „tisztátlan” ételtől. Közülük maradtak a legtöbben élve.

Részlet Hans Holbein *Haláltánc*-sorozatából, fametszet, 16. század